

שיש להשי"ת מוצא פדיון, יסורין וסבלנות, ויוכל לצאת ביסורין קלים כפי הפדיון שנאמר בפרשת ערכין ויהיה נעשה מזה ברכה.

ובספר מי השלוח כתוב עוד בענין זה, ח"ל:

ושלשים ושלשה פסוקים שבפרשת ערכין (חוץ מפסוק 'אלה מצוות' וגו' שחוזר על כל הספר) – כנגד ל"ג פסוקים שבפרשת התוכחה. וכל פסוק מכוון כנגד פסוק אחר, ליתן לו פדיון – ופסוק עשרים וחמשה שבתוכחה ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם שיש בו מורא גדול לישראל כדאייתא (במכות כד) אמר רב: מסתפינא מהאי קרא... – כנגדו פסוק כ"ה בפרשת ערכין: וכל ערכך יהיה בשקל הקדש וגו'. [היינו שהקב"ה מברר כל עומק חטאי ישראל ובליעתם בגויים ומעשיהם, ומצרף הכל ושוקלם בשקל הקדש, כי בשרש לא נמצא שום חטא] (מתוך ספר הפרשיות בחקתי).

מש"כ אודות תיקון חטאים בצדקה יותר מחומש – מקור הדבר באגרת הצדקה לבעל התניא פ"ג. ויתכן שלכך נקטו לשון 'המבזבז אל יבזבז יותר מחומש' – לומר שבאופן שעושה כן לתיקון נפשו אינו בגדר זה, שהרי לא גרע זה מרפואת הגוף ושאר צרכים שאדם מוציא יותר מחומש.

דף ו

'לא קשיא הא בתחילה הא בסוף'. מדברי הרמב"ם (מתנות עניים ה,ח) נראה שמפרש 'בתחילה' – לכתחילה אין מקבלים ממנו. ואולם אם כבר קבלו – עומדים בקבלתם ואין מחזירים לו.

וכעין זה בפירוש רבנו גרשום, בשינוי מועט: 'בתחילה' – אם אמר רוצה אני להתנדב אומרים לו שאין אנו מקבלים. 'בסוף' – אם כבר התנדב, מקבלים הימנו. (עוד בבאור שיטת הרמב"ם, ע' בנושאי כלים, בחו"א ל,ד-ה ובחדושי ר' אריה לייב ח"ב טז,ב).

'שאני מלכותא דלא הדרא בית...' יש לכלול בזה כוונה נוספת; מפני שלב המלך ביד ה' (ככתוב במשלי כא,א), הלכך אין זה בכלל 'לא לכם ולנו' – שאין הדבר בבחירת נפשו אלא ביד השי"ת. ויתכן שזה פירוש הכתוב בעזרא (י) ברוך ה'... אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלם. וכן אמר רבנו הקדוש על אנטונינוס ששלח מגורה (בירושלמי מגילה פרק בני העיר ה"ב): 'ברוך ה'... אשר נתן בלבבו' – משום שבחירתו ולבו ביד ה' (עפ"י משך חכמה שפטים יז,טו).

כפי ההבנה הפשוטה נראה לכאורה שאין לקבל דבר המסוים מן המלכות, משום גנאי. ואולם לפי הסברה הנוכרת אפשר שאין להקפיד בדבר, שאין זה גנאי, כי אין הנדבה מתיחסת למלך באמת.

'עובד כוכבים שהפריש תרומה מכריו – בודקין אותו; אי בדעת ישראל הפרישה – תינתן לכהן, ואם לאו – טעונה גניזה, חיישינן שמא בלבו לשמים'. תרומת הנכרי מפירותיו אינה מן התורה אלא מגזרת חכמים, כפי שכתב הרמב"ם (תרומות ד,טו): 'דין תורה שאינה תרומה לפי שאינן חייבין, ומדבריהן גזרו שתהיה תרומתו משום בעלי כיסין – שלא יהיה זה הממון של ישראל ויתלה אותו בעכו"ם כדי לפטרו. ובודקין את העכו"ם שהפריש...!'

וכן נראה שהחשש שמא לבו לשמים, גם הוא משום גזרה דרבנן ולא מעיקר דין תורה. ובזה מובן כיצד אנו מאמינים לנכרי לומר שהפרישה על דעת ישראל – כי מן התורה אין איסור כלל (עפ"י מעדני ארץ לגרשו"א זצ"ל, תרומות שם).

'עובד כוכבים שהתנדב קורה ושם כתוב עליה – בודקין... ואם לאו – טעונה גניזה, חיישינן שמא בלבו לשמים'. יש מפרשים: שמא כוונתו לקרבן, הלכך אין לו תקנה בזמן הזה (ערש"י). ויש מפרשים בלשון כינוי והכוונה שמא נתכוין לשם עבודה-זרה (טור יו"ד רנט. וכ"פ הרדב"ז (מתנ"ע ח) בדעת הרמב"ם. וע"ע שבט הלוי ח"ה קמד,1).

וכתב בספר ערוך השלחן (יו"ד רנט, יד): 'ונראה לי דעכשיו לא שייך זה דכוונתם לשמים ולא לשם קרבן, אלא לגדבה לבית הכנסת. וכן המנהג'.

ואולם בשבט הלוי (ח"ה קמד,1) פקפק בדבר, וזו לשונו: 'ואני נבוך בזה, דמסתמא גם בימי הביניים-יוסף והפוסקים כבר לא היו הגויים נודרים לקרבן ואעפ"כ העתיקו הדין סתמא – אבל מה שיראה בזה דכוונה לשמים לאו דוקא קרבן, אלא דעת הגוי שיהיה זה חפץ לצורך שמים בבית הכנסת וכדומה, בלי שיהנו מזה בני אדם המתפללים שם, וזה דעת גוי, דדעת ישראל המנדב עץ או מתכת או כלי חפץ, רצונו לצרכי בית הכנסת ע"ד שיהנו בני אדם בשעה שבאים להתפלל לשבת או להאיר, משא"כ של גוי אסור בהנאה על כן יגנו גם בזמן הזה'.

לפי פירוש זה, ניתן לגרוס (כמובא בשטמ"ק) 'עכו"ם שהתנדב קורה לבית הכנסת' ואעפ"כ פריך מכאן על תרומה, כי אעפ"י שפירש נדבתו לביהכ"נ י"ל שדעתו לשמים ולא לשימוש בני אדם.

'היה כתוב על ידות הכלים ועל כרעי המטה – הרי זה יגוד ויגנוז' – אבל לכתחילה אסור לכתוב שם שלא בספר, מפני שיוכל לבוא לידי בזיון. ולכן נזהרים שלא לכתוב שם באיגרת (עפ"י הרמ"א יו"ד רעו, יג). בשו"ת פנים מאירות (ח"ב קלב) דן אודות כוסות שנחקקו עליהן שמות, גם שם הויה ב"ה ככתיבתו. וצידד לומר שמא לא אסרו בגמרא להשתמש אלא כשהשם כתוב על ידות הכלים וכיו"ב שהוא מקום בזיון היות ויד הכל ממשמשת שם, אבל כשאינו במקום בזיון – מותר להשתמש. אך העלה שמכל מקום אין להקל לשתות באותם כלים. ודעתו נוטה לכרוך על מקום כתיבת השם גימוניות של זהב או של משי, ואז מותר לשתות מן הכלים ללא שום פקפוק (מובא בפ"ת יו"ד רעו סקכ"ה).

ואולם יש סוברים שלעולם השם טעון גניזה והכלי אסור בשימוש אעפ"י שנכתב בדרך כבוד ואעפ"י שמכסה את מקום השם; כי לא משום בזיון אסרו את השימוש בכלי אלא משום אסור הנאה ע"י השם הקדוש נגעו בה. וזה שנקטו 'ידות הכלים' – אפשר לרבותא, שאעפ"י שאינו עיקר מקום שימוש הכלי, אעפ"כ נאסר גוף הכלי, כל שכן כשנכתב בגוף הכלי שאסור (עפ"י חות יאיר טז. וע' שבט הלוי ח"ב קמח). וע' אגרות משה (יו"ד ח"ב קלד), שאם כי לדינא נראה שאם אין השם כתוב בדרך בזיון יש להתיר להשתמש בכלי, אבל למעשה קשה לעשות נגד החו"י.

ע"ע בפ"ת סקכ"ז, לאחר שהביא תשובת חות יאיר (טז) אודות חריטת שם על טבעת וענידתה, הביא משו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב קמ) שמתיר לענדה לסגולת שמירה ע"י חיפוי עור, ואעפ"י שנהנה מן השם עי"כ שעונד – אין זה נקרא הנאה ושימוש אלא להגן.

ובשו"ת מהרש"ם (ח"א צו) העלה שאם כותב שם השם בתוך פסוק או דברי שבה, אם אין חשש בזיון כגון שאין מכניסו למקום מטונף ואינו בידות הכלים – אין לאסור. אבל אם כתב שם השם לבדו, הרי זה דרך בזיון ונאסר הכלי בשימוש. והורה שם אודות מגורה שנעשה להיות כנגד העמוד של שליח הציבור, שחקקו עליה שם הוי' לבדו – שיש לקבעה במסמרים לדלתות ארון הקודש מבפנים, ובוה סר חשש הורדה מקדושה וגם חשש מחיקה וכדו'.

'אבל אמר 'הרי זו' – בעינא (בעינה, כמות שהיא) בעי למיתבה'.

'עד שלא באתה ליד גבאי – מותר לשנותה. נחלקו הראשונים האם 'לשנותה' האמור כאן היינו ללוות לצרכיו ולפרוע לאחר זמן (כן נקטו התוס' כאן, וכ"מ בטשו"ע), או אף לשנות את הכסף מיעודו למצוה אחרת בלא לפרוע (ר"ת ורבונו ברוך. ובשו"ת מהרש"ם ח"א מט) נקט לעיקר כדעה זו).

ומשמע שאפילו ב'הרי זו' מתירים אותם פוסקים לשנות ואין נתפס הסלע להיותו קנוי לעניים כהקדש. וכבר נחלקו בדבר הראשונים האם אומרים בצדקה 'אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' כבהקדש אם לאו (עש"ך חו"מ סו סק"ב ותומים שם וקצוה"ח שם ובס"י ריב סק"ד ובס"י רצ סק"ג; מחנה אפרים צדקה ב; שו"ת רעק"א קמו; אבני נור יו"ד שטו; אבן האול, בהשמות שבסוף הלכות נזקי ממונ). ולדעת התוס' שרק ללוותה מותר, כי סוברים שכבר נקנה הסלע לעניים. ומה שמותר ללוות – משום אומדנא כאילו התנה במפורש ושייר לעצמו זכות ללוות ולהחליף כל עוד הסלע בידי (עפ"י קהלות יעקב ב"ק כח).

[בעונג יום טוב (ק"ז) פירש משום שאין העניים מקפידים על כך. וקשה מנין להניח כן. ושמא מפני שאם נאמר שאין ראים ללוות ולהחליף, ימנעו האנשים מלהקדיש לצדקה, וע"כ אמרו חכמים שודאי נוח לעניים באפשרות המקדיש להלוות ולהחזיר. וצ"ב בדבריו שם שנקט ללא מחלוקת שחלה התפסה על מה שהקצה, והלא שנוי הדבר במחלוקת הראשונים כנ"ל].

ויש מפרשים בדעת הרמב"ם, שלא התירו אפילו ללוות ולהחזיר לאחר זמן אלא רק להחליף מטבע הצדקה במטבעות אחרים, והוא נותן מיד חילופי המטבעות (ע' ב"י יו"ד רנט, א; שפת אמת כאן).

ע"ע בבאור השיטות ובמסעף: רא"ש פ"ק דב"ק כט; שו"ת המב"ט ח"ג טו; שיעורי ר' שמואל ב"ב ג (עמ' קו-קז); יא (עמ' רסא); שבט הלוי ח"ב ק"ט; אחיעזר ח"ד סה.

'משבאתה ליד גבאי אסור לשנותה.' כמה ראשונים סוברים שמותר לגבאי לשנותה לדבר מצוה (כן דעת

הרא"ש והטור. וכן נראה מדברי המהרי"ק (ה) שנקט לעיקר. הביאו הש"ך יו"ד ש"ך רנט, א).

עוד נחלקו ראשונים, האם בני העיר רשאים לשנות את המעות שגבו, ולהעבירם לצורך מטרה ציבורית אחרת ואפילו לדבר הרשות, כל שאין הפסד לעניים (עתוס' ד"ה עד. וכן דעת רבנו תם ב"ב ח: רא"ש שם ס' כט, ובשו"ת יג, ה ורוב הפוסקים), או שמא אין להם התר אלא לדבר מצוה (עתד"ה משבאת. ונראה שהתוס' כאן בד"ה משבאת ד"ה עד, של שני מחברים המה. [וכן נראה גם מדיבורי התוס' הקודמים, ששילבו בדפוס כמה תוס' שונים. וכן דבריהם בראש העמוד אינם תואמים עם מה שצדדו לעיל בסוף דף ה שלמסקנא רבא חזר בו]) או לצורך עניים דוקא (ר"י מגאש, מובא בטו"ד רנו).

ולענין זה, כל חברה ציבורית נחשבת 'בני העיר', כי עיקר החילוק הוא בין יחיד לציבור – כן הורה הגר"מ פיינשטיין צ"ל (אג"מ יו"ד ח"א קמח) אודות שינוי ביעוד בגדים שנאספו על ידי 'אגודת ישראל' למען פליטי יהודי פולין, שלא היתה אפשרות לשלוח הבגדים מחמת המלחמה. ואמנם, התיר לשנותם למטרה אחרת רק על דעת שאם וכאשר יצטרכו ויוכלו לשלוח לאותם פליטים – יגבו שנית עבורם, ואז דוקא מותר לשנות. וטוב להשתמש בבגדים עצמם עבור עניים אחרים מאשר למכרם בוול – ע"ש פרטי הדינים. (וע"ע בענין זה בשו"ת מהרי"ק שורשים ה ז קכח; שו"ת אחיעזר ח"ב כג).

[ו"ל הגרש"ה וואנר שליט"א (ח"ה קמד): 'מסופק אני בזמן הזה דממעות כספי התלמוד-תורה משלמים גם להמורים שלומדים עם התשב"ר למודי חול, כנהוג בכל מקום – אם אפשר לשנות ממעות דהיו עד עכשיו כולו לקודש, כבית הכנסת וכדומה, לצורך תלמוד-תורה שאיכא גם חלק חול. ואם לדון על חלק למודי חול שהוא נצרך להתנוק ואי אפשר בלעדו כדן ת"ת ממש – לא יראה כן, ולמעשה יראה דאם אירע כן, יקחו הכסף לשלם למודי קדש דוקא].

(ע"ב) 'זטעמא דעובד כוכבים הוא דפעיי' שקובל וצווה הקדשתי דבר לבית הכנסת של יהודים ומכרוהו לעצמם (ערמב"ם מתנות עניים ה, ז) ויש בדבר חילול השם (עפ"י שו"ת הרא"ש יג, יד; רדב"ז על הרמב"ם). [משא"כ

ישראל, אפילו אם יפעה אין משגיחים בו, כיון שאינו מציית לדברי חכמים אין חילול השם בפעייתו [שו"ת הרא"ש שם].

'בשלמא גוסס לא נידר דלאו בר דמים הוא... אלא יוצא ליהרג בשלמא לא נידר דלאו בר דמים הוא... תלמוד לומר כל חרם לא יפדה...' בספר מנחת חינוך (שנ"י) כתב לחדש שאמנם לפי הסלקא-דעתין נראה שגוסס ויוצא ליהרג לא נידר לפי שאין לו דמים, ואם אכן יהא אופן שיש לו דמים כגון שהוא נוקב מרגליות או שיש לו קונים משום הסיכוי שמא יחיה – הרי הוא נידר. ואולם לפי המסקנא נתחדש מגזרת הכתוב לא יפדה שאין לו לא ערכין ולא דמים, גם אם במציאות יש לו קונים. כן כתב לבאר דברי הרמב"ם. וצ"ע שנקט שגזרת הכתוב בין בגוסס בין ביוצא ליהרג. והלא אין הכתוב מדבר אלא על החייב מיתה ולא על גוסס. ומשמע שאם יש לו דמים – נידר. וגדולה מזו צידד החזו"א (כט,ו), שאם הבריא נותן דמיו. ואולם לא כן כתב המל"מ (ערכין א, ג).

'אלא בנודר ומעריך ומקדיש כ"ע לא פליגי...' יש מפרשים שהדברים אמורים הן ביוצא ליהרג הן בגוסס. ומכאן שהגוסס נודר ומעריך (עתוס' לעיל ד. ממסכת שמחות; תוס' קדושין עה: וראשונים שם ובגטין ע:). ויש חולקים וסוברים שאין הגוסס נודר ומעריך מפני שאינו ב'העמדה והערכה' והרי לפי פשוטו של מקרא מתפרש והעמידו – כלפי המעריך (עפ"י משנה למלך ערכין א, יג בדעת הרמב"ם; גט פשוט קכא סקל"ב. ואולם הרדב"ז צדד לפרש דברי הרמב"ם ברוב גוססים שאין דעתם מיושבת עליהם, אבל אם בדקוהו היטב וראו שדעתו מיושבת עליו – דבריו קיימים).

'היוצא ליהרג, הוא שחבל באחרים חייב' – ואין שייך לפטור משום 'קם ליה בדרבה מיניה' אלא בשעה שנתחייב מיתה, אבל לאחר שכבר נתחייב, אינו נפטר מתשלומי ממון מכאן ואילך (כפי שהוכיח בקצת החשן סי' שנא סק"ב ותמה על דברי הדרישה. וע' דרוש וחדוש רעק"א מערכה ג, יג-יד ובהגהות ברוך טעם).

דף ז

'היוצא ליהרג מזין עליו מדם חטאתו ומדם אשמו... כגון שהיה זבחו זבחו'. אם תאמר, גם כשזבחו זבוח הלא כל כמה שהכהנים לא אכלו הבשר [כאשר הבשר נמצא] אין הבעלים מתכפרים (כמו שאמרו בפסחים נט:), ואם כן עדיין יש עינוי דין להמתין עד אכילת הבשר? ואפשר כשהכהנים אוכלים הבשר חלה הכפרה למפרע, ואם כן גם אם מת קודם לכן, הכהנים אוכלים ונמצא מתכפר למפרע משעת זריקה (עפ"י מקדש דוד קדשים יד, ו).

'סלקא דעתין אמינא הואיל וכתוב כאשר יושת עליו בעל האשה ממונא דבעל הוא ולא ליפסדיה מיניה. קמ"ל. ואימא הכי נמי – אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן, אמר קרא...' לכאורה משמע כאן שהולדות הם ממש ממון הבעל [ויכול למכור את זכותו בהן או להפקידן] ולא רק זכות תשלום שזיכתה לו תורה. ומשום כך הוה אמינא שאין להמיתם לולא גזרת הכתוב. ואפשר לדחות שזהו רק לפי ה'סלקא דעתין' ולא לפי האמת. ואולם בשיטה מקובצת (ה) משמע שגם לפי האמת, אין לכתחילה לגמור דינה למיתה משום שהולדות ממון הבעל.

[בירושלמי (שקלים א,ד) אמרו שאין אמור 'לא לכם ולנו' אלא כשמקדישים מתחילה לבדק הבית, אבל בערכין מתכוין הנודר לשמים ומאליהם הם באים לבדק הבית. ויש מי שפרש שזה עצמו טעם הגמרא 'משום רפיון ידים' – שבערכין שאינו מתכוין מלכתחילה לבדק הבית, אין שייך רפיון ידים (עפ"י צפנת פענח ערכין א,ו). ויש מי שכתב שגם הרמב"ם סובר חילוק זה להלכה. ע' חדושי ר' אריה ליב ח"ב טז].

הרמב"ם (ערכין א,ו. דלא כמוש"כ בפי"מ) פסק נערך ולא מעריך, כר' מאיר [שכן אמרו בגמרא שמתסבר טעמו. וגם נראה כן שנקטו בכמה סוגיות. ע' כס"מ ול"ה]. ואילו הראב"ד פסק כר' יהודה שהרי הלכה כמותו כנגד רבי מאיר [וכיו"ב נראה בראב"ד במקום אחר (ערא"ש תענית פ"א סימן יג), שאין לדחות כללי ההלכה אעפ"י שאמרו בגמרא שמתסבר כדברי החולק. ואילו הרי"ף והריטב"א (שם) נקטו להלכה כדעת החולק. וע' גם בתוס' חולין צב: ד"ה אמר. וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"א תקי"ג]. וגם י"ל שרבי חזר בו למסקנא ממה שאמר הלכתא דר"מ מסתברא, הלכך ממילא קיי"ל כרבי יהודה שעכו"ם מעריך ולא נערך (ל"ה).

מעילה בקדשי נכרים – ע' בובחים מה. בקדשים שמתו ובחטאות המתות – במעילה ב.

דף ו

ז. א. נדבות נכרי לבדק הבית – מה דינן?

ב. נכרי שהפריש תרומה מכריו – מה יעשה בה?

ג. נכרי שהתנדב קורה ושם כתוב עליה – מה יעשה בה? ומה הדין כשהתנדב מגורה או נר לבית הכנסת?

א. נמסר מרבי יוחנן (ע"י רבי אילא, בישוב סתירת הברייתות): בתחילת הבנין אין מקבלים נדבות מן הנכרי לבדק הבית, אף לא מים ומלח – משום רפיון ידים (רש"י), או משום חשש חרטה וערעור לומר יש לי חלק בבנין (תוס'). בסוף הבנין – מקבלים ממנו דבר שאינו מסוים, אבל לא דבר המסוים (– דבר הנראה לעין), כגון 'אמה כליא עורב' שעל גג הבית (וכגון אבן או קורה. עפ"י רמב"ם מתנ"ע ח,ח) – שגנאי הדבר, ועוד שמתפארים בו (רש"י). [ובירושלמי (שקלים א,ד) מובאת דעת ריש לקיש אין מקבלים ממנו כלל, אף לא בסוף ואף דבר שאינו מסוים, משום 'לא לכם ולנו...']

מן המלכות מקבלים אפילו בתחילה, שאין שם חשש חזרה מפני שמקפדת לעמוד בדבריה.

א. בתוס' יש צד לומר שלפי רבי מאיר אין הנכרים בני נדבה לבדק הבית כלל משום 'לא לכם ולנו לבנות...', ואינם נודרים ונודבים אלא קדשי מזבח בלבד (וכ"כ הר"ש בפירושו לתו"כ בחוקתי). ואולם צדדו (לעיל ה:) גם אפשרות אחרת ולפיה רבא חזר בו למסקנא, שאין טעמו של ר"מ משום 'לא לכם...'. אלא נודרים ונודבים לבדק הבית (וכ"מ בגליון רש"י כת"י, מובא בשטמ"ק אות א. וע' בירושלמי שקלים א,ד ובפ"מ).

ואין נפקותא להלכה במחלוקת זו, שהלכה כרבי יהודה שנכרים נודרים, וכדברי רבי יוחנן (לקוטי הלכות).

הרמב"ם פסק (ערכין א,יא; מתנ"ע ח,ח) שנכרי שאמר 'דמי עלי / דמי פלוני עלי' נותן כפי נדרו ואינו נופל ללשכה לצרכי בדיק הבית או לבדק ירושלים, אלא לשאר דברים כראות ב"ד – אם נבדק והוברר שנדר על דעת ישראל. ואם אמר לשמים נדרתי (או שאין ידוע למי נדר. עפ"י לח"מ) – יגנוז.

ואם נדר לבדק הבית – אין מקבלים ממנו לכתחילה, ואם לקחו – אין מחזירים לו. ואם היה דבר מסוים – מחזירים לו, כדי שלא יהא להם דבר מסוים במקדש (ע"ע בבאור שיטתו בנו"כ ובחזו"א ל,ה ובחדושי ר' אריה ליב ח"ב טז).

ב. תרם מעות לצורך דבר מסוים, נראה שזה בכלל 'דבר המסוים' שאין מקבלים מהם. וכן יש ללמוד מתוך תשובת רשב"ש (קמג).

ב. אמר רב יהודה אמר רב: נכרי שהפריש תרומה מכריו – בודקין אותו; אם הפריש בדעת ישראל, כלומר שיהא כתרומת ישראל (ל"א: ישראל אמר לי להפרישה. מובא ברש"י) – תינתן לכהן (וכדעת התנאים הסוברים שנכרי ישנו בתרומת עצמו. ומחלוקת תנאים היא במקום אחר. תוס'). ואם לאו – טעונה גניזה, חוששים שמא בלבו לשמים והריהו כהקדש בזמן הזה שאין לו תקנה.

א. כתב הרמב"ם (תרומות ד, טו) שתרומתו תרומה מדרבנן, משום גזרת בעלי כיסין. ודוקא בארץ ולא בחו"ל. ומשמע שאין חילוק בין תרומה גדולה לתרומת מעשר. (ע' מעדני ארץ שביעית ס' יא פ"א ג; תרומות פ"א הי"א אות ג).

ב. בחו"ל לא גזרו על כך, הלכך גוי שהפריש שם תרומה מודיעים אותו שאינו צריך ואינה תרומה כלל (עפ"י מנחות סו. רמב"ם שם).

ג. נכרי שהתנדב קורה (לבית הכנסת) ושם כתוב עליה; אם אמר בדעת ישראל הפרשתה – יגוד (= יקצוץ, יחתוך) את מקום השם וייגנו, וישתמש במותר. ואם לאו – טעונה גניזה, חוששים שמא לבו לשמים. [אין הפרש בדין הקורה אם שם כתוב עליה אם לאו, אלא לענין גדידת מקום השם וגניזתו].
התנדב מנורה או נר לבית הכנסת; עד שלא נשתקע שם בעליה ממנה, שעדיין אומרים 'זוהי נדבת פלוני' – אסור לשנותה אפילו לדבר מצוה, כי העכו"ם פועה וצווח למה שיניתם נדבתי (ויש בדבר חילול השם. שו"ת הרא"ש יג"ד). [ונחלקו דעות האמוראים אודות ישמעאלי שנדב נר לביהכ"נ ולא היה מצוי במקומו, האם שפיר דמי לשנות או שמא יש לחוש שמא יזדמן ויבא]. משנשתקע שמו – מותר לשנות.

ח. א. שם שנכתב על חפץ כלשהו – האם נתקדש מקום השם ושאר החפץ?
ב. המפריש כספים לצדקה – האם מותר לו ללוותם לצרכיו לזמן מסוים, וכיו"ב? האם מותר לשנות נדבות וכספי צדקה ליעודים אחרים?

א. שם שהיה כתוב על ידות הכלים או על כרעי המטה וכדומה – הרי זה יגוד וייגנו, וישתמש במותר – שאין מקדש שלא במקומו.

א. לפירוש הראשון ברש"י [וכן נקט לעיקר], מקום השם נתקדש, ומשמע שהמקום שכנגד השם אסור בשימוש גם אם קילף או גרר. ויש ליוהר בזה כשכותבים סת"ם וגררו מקום השם, שאין לכתוב במקומו (עפ"י תוס'). ויש שנטו להקל בדבר, ואולם הגרעק"א (או"ח לב, יח) חכך לומר שאין חולק בזה על התוס', ואין להתיר לכתוב דבר אחר על מקום השם, מלבד שם-קודש. 'וצ"ע לדינא'. (וע"ע שו"ת רב פעלים ח"ב או"ח כא). ואולם אם כתב בספר או בתפלין על מקום השם – לא פסל בדיעבד (ע' נוב"י קמא יז).

לפי פירוש שני ברש"י, אם השם כתוב במקומו הראוי, על הקלף כהלכתו – מקדש כל היריעה. אבל כתוב שלא במקומו אינו מקדש את המקום כלל [ואעפ"י"כ הוא עצמו אסור במחיקה כאמור]. וכן היא דעת היראים (ט. מובא ברעק"א שם. וע"ע: אבני נזר יו"ד ש, ע; 'חדושי הגרי"ז' כאן; שעורים לזכר א"מ' ח"ב עמ' קעט; ברכת מרדכי ח"א כג, טז-יז).

הרמב"ם פסק שהמוחק שם שעל ידות הכלים לוקה.

ב. נכתבו האזכרות על ידי מינין, לכאורה תלוי הדבר במחלוקת התנאים (בשבת קמו). האם דין האזכרות שבספרי מינין טעונות קדירה וגניזה (רבי יוסי) או דינן בשריפה עם כל הספר (רבי טרפון. וכו"פ הרמב"ם יסוה"ת ו, ח). וצ"ב.

ג. אין לכתוב שם לכתחלה שלא בספר (רמ"א יו"ד רעו, יג).

ב. האומר 'סלע זו לצדקה'; עד שלא באתה ליד גבאי – מותר לשנותה, הן (ללוות) לצרכי עצמו הן (להלוותה) לאחרים (רבי אמי אמר רבי יוחנן). ר' זעירא אמר: לא שנו אלא כשאמר 'הרי עלי ליתן סלע זו, אבל כשלא אמר 'עלי' – אסור. ורבי נחלק והסיק שבכל אופן מותר (רש"י). וכן סייעו מן הברייתא. וכן מסר רב זביד מנהרדעא בשם רב.

וכן הלכה (תוס'). ונחלקו הראשונים האם מותר לשנות למצוה אחרת בלא לפרוע, או אין התר אלא ללוות [ואפילו לצרכי הרשות] ולפרוע לאחר זמן (עתוס' כאן וב"ק לו: ובשא"ר; יו"ד רנט, א). ויש מפרשים בדעת הרמב"ם (מתנ"ע ה, ד) שלא התירו ללוות ולהחזיר לאחר זמן אלא להתליף מטבע הצדקה במטבעות אחרים, והוא נותן מיד חילופי המטבעות (ע' רדב"ז שם; ב"י יו"ד רנט, א; שפת אמת כאן).

ונחלקו הראשונים במזכה לגבאי ב'מעמד שלשתן'; דעת רוב הראשונים שאסור לשנותה. ויש חולקים (עתוס' וראשונים ב"ק לה: ומדרכי שם סי' מג; טשו"ע וב"י רנה, ח).

משבאה ליד גבאי – אסור לשנותה, מלבד אם נוח לעניים בדבר, כגון ר' ינאי שהיה גבאי והיה לוהו ופורע, כי כל זמן שמששה המעות אצלו הוא מעשה אחרים, וטובה היא זו לעניים.

א. לא הותר באופן זה אלא אם הוא בטוח מאד שיוכל לגבות מן הציבור תיכף כשיצטרך לחלק לעניים (עפ"י ט"ז יו"ד רנה סק"ב).

ב. משמע מסתימת הדברים שאין לגבאי לשנותה אף לא להלוות לעניים. ואעפ"י שנאמר שהלואה לעני בכלל מצות 'צדקה', אבל דעת נודרי המעות ליתנם מתנה גמורה לעניים ולא להלואה הלכך אין לו רשות להלוות (עפ"י אהבת חסד ח"ב יח, בהגהה).

ג. כל זה ביחוד, אבל בני העיר רשאים לשנות. י"א דוקא ליתן לעניים ולא למצוה אחרת (ר"י מגאש). ויש מתירים לכל דבר מצוה. ור"י אמר אפילו לשאר צרכי ציבור מותר ברשות הקהל, אם הוא באופן שיכולים לגבות שוב לצורך המטרה הראשונה, אם וכאשר יצטרכו (עפ"י תוס').

ד. אפילו הגבאי, יש מתירים לו לשנות לדבר מצוה (עפ"י תוס' רא"ש וטור, ונראה מדברי מהרי"ק (ה) שכן עיקר. ש"ך רנט, א).

ואם נהגו שיוכל הגבאי לעשות כל מה שירצה – יכול הגבאי לשנות, שעל דעת כן נתנו לו (ערמ"א רנט, ב; ש"ך רנו סק"ח).

ה. דנו האחרונים האם מותר לשנות מעני זה לעני אחר (רדב"ז קלד; מהריט"ק קיז). ויש אוסרים (הגהות מיימוניות זכיה א. מובא בקצוה"ח ריב סק"ד. וע"ע קהלות יעקב ב"ק כח; אבנ"ז יו"ד שטו).

ישראל שהתנדב מגורה או נר לבית הכנסת – אסור לשנותה לדבר הרשות, אבל מותר לשנות לדבר מצוה [בניגוד לנכרי שהתנדב שאסור, שפועה וצווח, כנ"ל].

א. מבואר בתוס' שאפילו נשתקע שם בעליו אסור לשנות לדבר הרשות. ואולם הרמב"ם והשו"ע (רנט, ג) פסקו שאם נשתקע שם בעליו – מותר (וכ"ה בתוספתא פ"ב דמגילה. וע"ע הטעם. שפת אמת).

ב. אפילו נהגו המון העם לשנות לאחר זמן אין מנהגם כלום, כיון שמדין התלמוד אסור לשנותה לדבר הרשות, אא"כ יתנה בפירוש (עפ"י שו"ת מהרש"ל טו).

ג. אם עדיין לא נשתמשו במה שנדב, כגון מנורה שלא הדליקו בה – מותר לציבור לשנותה לדבר הרשות, לפי מה שאנו נוקטים 'הזמנה לאו מלתא' (מדרכי מגילה תתכא). ונראה שהדברים אמורים רק כשהמתנדב מסכים לכך [ובשנשתמשו בה אסור אפילו הוא מסכים] (ש"ך יו"ד רנט סק"י).

- ד. לדבר מצוה מותר לשנות, ואפילו אם צועק ומוחה אין משגיחים בו (מהרי"ק כג בשם הרשב"א. וכ"ה בשו"ת הרא"ש יג, יד וברמ"א יו"ד רנט, ג).
- ה. שינוי למצוה הפחותה מן המצוה שלשמה נדב; בחת"ס (יו"ד רמד. הובא בפ"ת רנט, ג) נקט שאין התר אלא אם נשתקע שם בעליה ולא תיבטל המצוה הראשונה. ואין כן משמעות שאר הפוסקים (ע' שבט הלוי ח"ב קכו וח"ה קמד, ד).

דפים ו – ז

- ט. היוצא ליהרג – מה דינו לענין ערכין נדרים והקדשות, נזקים וחבלות, הקרבת קרבנותיו?
- היוצא ליהרג – לא נידר (כי אין לו דמים) ולא נערך, לא ע"י עצמו ולא ע"י אחרים (כל חרם בישראל לא יפדה). ודוקא כשנגמר דינו, אבל קודם שנגמר דינו – נערך (מן האדם – ולא כל האדם). רבי חנינא בן עקיבא אומר: נערך, מפני שדמיו קצובים.
- א. לתנא קמא, כיון שנגמר דינו אינו נערך אפילו ברח (משל"מ ערכין א, יג ועוד).
- ב. מדובר ביוצא ליהרג על פי ב"ד של ישראל (כ"כ רש"י והרמב"ם). ומשמע שבשל עכו"ם, כיון שפיהם דיבר שוא כו' – אינו נחשב כהרוג ויש לו ערך (עפ"י רדב"ז ערכין א, יג).
- ג. יוצא ליהרג שהוערך ואח"כ הוזמו עדי; נחלקו האחרונים האם הוברר ערכו למפרע, אם לאו (ע' מג"ח שנג, ג; פנים יפות בחקותי; ערה"ש העתיד ערכין לד, י).
- היוצא ליהרג נודר ומעריך ומקדיש. הזיק או חבל באחרים; לדעת תנא קמא דמתניתין, יורשיו פטורים לשלם. ולרבי יוסי, וכן לת"ק דראבר"ש – חייבים [שסוברים מלוה על פה גובה מן היורשים. או (כדברי רבה), מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמי]. ואם כבר עמד בדין וחויב – הכל מודים שנחשב כ'מלוה בשטר' וגובה מן היורשים.
- הלכה כר' יוסי שגובים הכל מנכסיו (רמב"ם ערכין א, יד), שמלוה ע"פ גובה מן היורשים (מלוה ולוה יא, ד; ראב"ד ערכין א, כא).
- אחרים שתבלו בו פטורים מדמי נזקו, שהרי אין לו דמים. כיון שאין מענים את דינו של זה שנגמר דינו למיתה, אין מקריבים עבורו קרבן לכפר עליו, אבל אם כבר היה זבח זבוח באותה שעה, זורקים עליו מדם חטאתו ומדם אשמו (אבל עולתו קריבה אפילו לאחר מיתה. ואולם חטאת ואשם, אם לא זרקו דמם עד שמת, מתנה המעכבת כפרה – שוב אין זורקים. עפ"י תוס'; זבחים לה: יומא נ. ומאירי שם).

דף ז

- י. א. האשה שיוצאה ליהרג והיא מעוברת – האם ממתנינים עד שתלד אם לאו?
- ב. האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת – האם מחללים שבת להצלת הולד?
- ג. שער המת – מהו בהנאה? מה דין פאה נכרית?
- א. האשה שיצאה ליהרג – אין ממתנינים לה עד שתלד (שגופה הוא. ואין לומר ממון הבעל הוא ונמתין שלא ייפסד, לפי שנאמר ומתו גם שניהם – לרבות את הולד). ומכים אותה תחילה כנגד בית הריון כדי שימות הולד תחילה – שלא תבוא לידי ניוול.